

Заштита ауторских права на интернету

Татјана Брзуловић-Станисављевић
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд
brzulovic@unitlib.bg.ac.rs

Сажетак

Убрзани развој технологије носи са собом много користи, али истовремено отвара и много могућности за злоупотребу и кршење ауторских права. Појава интернета омогућила је лакше и брже проналажење информација, ефикасније коришћење различитих врста садржаја. Са друге стране, савремена информационо-комуникациона технологија отворила је пут неовлашћеном коришћењу и копирању разноврсних садржаја заштићеним ауторским правом доступних на интернету. Корисници често греше мислећи да све што се налази на интернету могу бесплатно да користе, копирају и даље дистрибуирају. То није увек случај. Сви садржаји на интернету заштићени су ауторским правом и морају да се користе у складу са законом, без обзира да ли на њима стоји ознака власништва. Текстуални садржаји могу бити заштићени различитим врстама лиценци и оне одређују начин и услове коришћења. Дигитални садржаји могу да се заштите технолошким мерама заштите, алатима и системима за дигитално управљање ауторским правима. Управљање дигиталним правима је контрола коришћења дигиталних садржаја онемогућавањем приступа, копирања и претварања у друге формате. У том смислу, могу да се користе дигитални идентификатори предмета, дигитални потписи или дигитални водени жигови. На интернету постоје и она дела којима је истекла заштита ауторских права и она су, поставши јавно власништво, доступна свима и слободна за коришћење без икакве накнаде. Дела која се налазе на интернету творевина су аутора и његово интелектуално власништво, због тога не могу да се користе стихијски, већ на начин који сам аутор пропише.

Кључне речи:

ауторско право, заштита ауторског права, интернет, лиценце, Creative Commons лиценца, дигитални водени жигови, дигитални потпис, дигитални идентификатори предмета.

Увод

Продор нове технологије, интернета и рачунарске комуникације омогућио је, више него икада пре у историји, проналажење било које информације или података који нас интересују за минимално време, готово за трен. Савремена технологија осмишљена је у најбољој намери да људима олакша живот. Нове информационо-комуникационе технологије подигле су квалитет живота на завидан ниво.

Истовремено, отвориле су пут и криминалним активностима и злоупотребама ауторског права, некад у незнању, а некад свесно и намерно. Никада пре није било лакше преузети нечији текст и потписати га својим именом, или преузети филм, музику... без икакве накнаде ауторима. Са друге стране, можемо се запитати како би то уопште изгледао наш данашњи свет ако би све што користимо, а заштићено је ауторским правом, морали да платимо.

Ауторско право пружа законску заштиту аутору одређеног дела, гарантујући му ексклузивно право да контролише продукцију и коришћење тог дела. Оно се односи на економско право власништва, па самим тим може да се пренесе на издавача, друго лице или агенцију.

У ширем контексту, ауторско право је део интелектуалног власништва. Повредом се сматра када се

интелектуално власништво умножава, приказује, емитује, преводи или прерађује без изричитог одобрења ствараоца или овлашћене особе.¹

Закон о ауторском праву штити од бесправног коришћења како писана дела, тако и базе података, софтвере, музичка дела, тонске записе, кореографију, филмове, ликовна и архитектонска дела. Заштита ауторског дела почиње моментом његовог објављивања у било ком медијуму – папирном, електронском, магнетном. Аутор има право на то да се дело увек приписује њему и да се чува његов интегритет. Овим законом штити се форма изражавања, али не и идеје.

Интернет је врло специфичан и на њему се тешко примењује заштита ауторских права. Постоји велики број начина да се случајно или намерно прекрши закон и неовлашћено користи заштићени садржај. У том обилу и мору информација и разноврсних садржаја готово је немогуће ући у траг свакоме ко илегално приступа садржајима. Најуспешнији метод превенције злоупотреба ауторског права јесте едукација аутора и корисника садржаја на интернету. То обухвата упознавање са основним чињеницама о томе шта подразумева појам

¹ О појму ауторског права, његовој природи, међународном институционалном оквиру и значају за библиотеке види: Татјана Брзуловић-Станисављевић, „Ауторско право: појмовна одређења“, *Панчевачко читалиште* 16 (мај 2010): 72–76; Татјана Брзуловић Станисављевић, „Ауторско право и библиотеке“, *Панчевачко читалиште* 17 (новембар 2010): 73–77.

ауторског права, како неко дело може њиме да се заштити, као и начин на који дело заштићено ауторским правом може да се користи.

Ауторско-правна заштита дела у електронском или дигиталном облику

Дела у електронском или дигиталном облику (нпр. CD, DVD, онлајн текстови, музика, филмови) посебно су подложни повређивању права јер се лако преносе и умножавају путем интернета, не губећи ништа на квалитету.

Садржаји заштићени ауторским правом који се постављају на интернет обично су предмет *уговора на клик мишем* којим се настоји ограничити могућност корисника да располаже садржајем. Коришћење се ограничава на једног корисника и дозвољава му се само да чита/слуша један примерак. Редистрибуција или поновно коришћење је забрањено.

Осим овог начина заштите дела на интернету, примењују се и технолошке мере заштите ауторског права на дигитални садржај. Ови садржаји могу да се заштите и алатима и системима за управљање дигиталним правима. Управљање дигиталним правима² је контрола коришћења дигиталних садржаја онемогућавањем приступа, копирања и претварања у друге формате. Дигитални формати записа садржаја значајно олакшавају копирање садржаја, па су повећани напори власника ауторских права уложени у њихову заштиту. Узастопним копирањем аналогних медија значајно се губи на квалитету, док дигитални могу да се копирају неограничени број пута без губитка квалитета.

Управљање дигиталним правима над садржајима највише се користи у музичкој и филмској индустрији, али постоји и у другим подручјима. Многа предузећа која се баве продајом музике путем интернета, или издавачи електронских књига, развили су различите стратегије управљања дигиталним правима. Обично се систем управљања дигиталним правима служи енкрипцијом података или дигиталним воденим жигом како би подаци били доступни само ауторизованом кориснику³.

Информације о управљању дигиталним правима

Постоје различити начини да се означи дигитални материјал заштићен ауторским правом: нпр., обавештењем о ауторском праву или упозорењем *Умножавање дозвољено само у некомерцијалне сврхе*. Добра пракса подразумева истицање изјаве о ауторском праву на свакој интернет страници, где би требало да стоје услови за коришћење садржаја.

Идентификатор дигиталног предмета⁴ је систем идентификације дела која су заштићена ауторским правом у дигиталном окружењу. То је дигитална ознака/назив који се додељује делу у дигиталној форми ради коришћења на интернету. Идентификатор дигиталног предмета се користи да би се пружиле актуелне информације, укључујући и податке о томе где се дело може наћи. Информације временом могу и да се мењају, укључујући и оне где дело може да се нађе, при чему идентификатор дигиталног предмета остаје неизмењен (види www.doi.org).

Временски жиг је ознака која се ставља на дигитални садржај. Њоме се може доказати какав је био садржај у тренутку стварања. Кључни елемент у доказивању повреде ауторског права је време: када је одређена електронска пошта послата, када је склопљен уговор или измењен неки предмет интелектуалног власништва, или када је прибављен дигитални доказ.

Дигиталним воденим жиговима у само дигитално дело се уграђује информација о ауторском праву. Он може бити невидљив, а у одговарајућем тренутку постаје обавештење о ауторском праву на маргини фотографије. Водени жиг се може проткати кроз цео документ, као при његовом штампању на папиру. Често се водени жигови уграђују тако да приликом нормалне употребе не могу да се детектују.

Технолошке мере заштите

Неки привредни субјекти се одлучују за примену технологије којом ограничавају приступ својим делима само на оне кориснике који прихватају одређене услове за коришћење дела. То укључује: шифрирање и систем за контролу приступа.

Шифрирање се често користи за заштиту од неовлашћеног коришћења софтверских производа, фонограма и аудиовизуелних дела. На пример, када корисник учита неко дело, софтвер за управљање дигиталним правима може да контактира центар за издавање дозволе ради плаћања, дешифровања датотеке и доделе индивидуалног *кључа* који је потребан кориснику за гледање или слушање садржаја.

Систем за контролу приступа или систем за условљени приступ у свом најједноставнијем облику проверава идентитет корисника, садржај датотеке и права које корисник има за одређено дело (читање, измена). На пример, документ може да се види, али не може да се штампати, или може да се користи само ограничено време.

Ауторско-правна заштита мултимедијалних садржаја

Мултимедијални садржаји су обично комбинација неколико врста дела комбинованих и фиксираних у једном, нпр. CRD-ROM. Они у себи могу да садрже: текст,

² Digital rights management - DRM

³ Управљање дигиталним правима, <http://www.cert.hr/sites/default/files/CCERT-PUBDOC-2007-10-207.pdf> (преузето јула 2011).

⁴ Digital object identifier - DOI

музику, слике, графику, фотографије, покретне слике и софтвер. Сваки од ових елемената пјединачно, или цела компилација, могу да буду предмет ауторско-правне заштите. Видео-игрице и интерактивне интернет странице садрже мултимедијалне садржаје.

Будући да се мултимедијални садржаји ретко користе и дистрибуирају без сажимања, за њих је много прикладнија заштита дигиталним потписом. Многи стандарди за сажимање података, нпр., JPEG и MPEG, омогућавају унос корисничких података у посебан део унутар сажете датотеке, где је могуће уградити дигитални потпис. Током измене садржаја, изворни кориснички подаци, у овом случају дигитални потпис, најчешће се одбацују.

„Мултимедијални документи се потписују тако да се заштити њихов садржај, визуалне и звучне информације које крајњи корисник перципира током прегледавања. Те информације се не губе легалном обрадом документа, нпр., сажимањем или променом величине слике, па се не губи нити вјеродостојност потписане датотеке“⁵. У случају напада на потписани мултимедијални документ, најчешће у облику замене појединих елемената злонамерно обликованим садржајима, долази до измене потписаних информација које је могуће открити провером веродостојности.

Дигитални потписи (Digital signature) служе за утврђивање аутентичности електронског документа као што су: електронска писма, веб-странице или мултимедијални документи. Сматра се да је документ аутентичан уколико се зна ко је његов аутор и ако се може доказати да није неовлашћено измењен.

Ауторско-правна заштита писаних дела на интернету

За заштиту писаних текстова најчешће се користи *Creative Commons* лиценца⁶, коју скраћено називамо и *CC* лиценцом. Лиценца је настала 2001. године у Америци када је Лоренс Лесиг (Lawrence Lessig) окупио групу стручњака за интелектуалну својину и ауторско право и основао непрофитну организацију *Creative Commons*. Њихов циљ био је регулисање ауторских права на интернету. Први сет ових лиценци објављен је 2002. године. Ова лиценца намењена је флексибилнијем коришћењу ауторских дела уз поштовање ауторских права и лакше дељење садржаја са другима који имају заједничка интересовања.

Пре него што се неко одлучи да лиценцира дело, требало би да размисли да ли је правилно разумео функционисање ових лиценци. Прво мора без сумње да се утврди власништво ауторског права, као и жеља да се

дело лиценцира *CC* лиценцом. Аутор је онај ко је створио дело, али ако је оно настало радом у некој институцији, онда није власник аутор, већ је то послодавац или институција. У том случају, власник одлучује да ли жели да лиценцира дело или не. Ако је дело настало као резултат рада под уговором, онда би требало да се провери да њиме није пренето право на неког другог. Ако се ради у сарадњи са другим ауторима, онда би требало тражити изричиту дозволу коаутора за лиценцирање дела *CC* лиценцом. Након тога се мора утврдити да ли дело може да се лиценцира овом лиценцом. Као што је логично, *CC* лиценцама се не могу заштитити идеје, чињенице и оно што није заштићено законом. *Creative Commons* лиценца заснована је на ауторско-правном законодавству и њоме се лиценцирају сва дела заштићена законом. Она допушта ауторима да сами бирају начин на који ће користити своја дела: умножавање, прераде, дистрибуцију, некомерцијалну употребу.

Како се може лиценцирати ауторско дело? Процедура је толико једноставна да може да се обави од куће, преко компјутера. Прво се оде на сајт <http://creativecommons.org/licenses>, онда се изабере језик и жељена лиценца. Све је даље лако, само се следе упутства. *CC* лиценце су објашњене на три начина:

1. Основни опис (*human readable code*) је верзија разумљива људима и на једноставан начин објашњава шта је дозвољено а шта не коришћењем ове лиценце.
2. Садржај уговора (*lawyer readable code*) је правна верзија лиценце за оне које то занима. Уобличио су је правници својом терминологијом и
3. Метаподаци (*machine readable code*) су машински читљива верзија лиценце намењени компјутерима и омогућавају тражење и налажење дела с обзиром на основне услове лиценце.

Оно што нас занима је основни опис лиценце, где се на једноставан начин објашњава шта је дозвољено а шта не у коришћењу рада. Компјутер ће прочитати метаподатке и направити *HTML* садржај који се може копирати на сопствени сајт или на сајт на којем је рад, појавиће се знак који говори да је он заштићен *CC* лиценцом, са аутоматски генерисаним линком до саме лиценце на сајту *Creative Commons*. Дакле, поступак лиценцирања је крајње једноставан у три корака и све је потпуно бесплатно. У употреби је тренутно верзија (3.0). Ова лиценца се користи у 53 земље, преко 100 милиона радова лиценцирано је њоме, као и неколико милиона веб-сајтова. Прихваћена је и ван интернета.

Прва докторска дисертација написана и лиценцирана овом лиценцом било где у свету била је дисертација Оли Ермина написана у мају 2006. године на Калифорнијском Институту технологије (Caltech). Матијас Кланг, лидер пројекта *CC* лиценци у Шведској, такође је свој докторски рад лиценцирао *CC* лиценцом у октобру 2006. године. Велики број електронских дисертација лиценциран је на овај начин и на Универзитету у Единбургу.

⁵ Digitalni potpis, <http://www.cis.hr/www.edicija/LinkedDocuments/CCERT-PUB-DOC-2007-02-182.pdf> (преузето 15. 7. 2011).

⁶ Татјана Брзуловић-Станисављевић, „Коришћење Creative Commons у Србији“, *Библиошкар* год. LI, св. 1-4 (2009): 105–116.

Библиотека Универзитета Мичиген, интегрисала је свој фонд као јавно власништво и њихов садржај адаптирала СС лиценцама.

Закључак

Свако ко има приступ рачунару потенцијални је аутор, али и корисник материјала заштићених ауторским

правима. Развој нових технологија захтева од аутора да се упознају са законима о ауторским правима, као и с најбољим начинима коришћења материјала у електронском облику. Потенцијал нових технологија у образовању неће бити у потпуности искоришћен све док се не пронађу начини којима би се законски заштитила права аутора, али и којима би се омогућило једноставно коришћење материјала у електронском и дигиталном облику.

Литература

1. Брзуловић-Станисављевић, Татјана. „Коришћење Creative Commons у Србији“. Библиотекар, год. LI, св. 1–4 (2009): 105–116.
2. Брзуловић-Станисављевић, Татјана. „Ауторско право: појмовна одређења“. Панчевачко читалиште 16 (мај 2010): стр. 72–76.
3. Брзуловић-Станисављевић, Татјана. „Ауторско право и библиотеке“. Панчевачко читалиште 17 (новембар 2010): стр. 73–77.
4. *Digitalni potpis*. <http://www.cis.hr/www.edicija/LinkedDocuments/CCERT-PUBDOC-2007-02-182.pdf> (преузето 15. 7. 2011).
5. Управљање дигиталним правима. <http://www.cert.hr/sites/default/files/CCERT-PUBDOC-2007-10-207.pdf> (преузето јула 2011).
6. *Creative Commons*. <http://creativecommons.org/> (преузето 15. 7. 2011).
7. *Creative Commons License*. <http://creativecommons.org/licenses/> (преузето 15. 7. 2011).
8. Watermarking world. <http://www.watermarkingworld.com/> (преузето јула 2011).

Copyright Protection on the Internet

Summary

The rapid development of technology brings many benefits, but also creates numerous options for abuse and infringement of copyrights. The emergence of the Internet has enabled easier and faster way of finding information and more efficient use of different types of contents. On the other hand, modern information and communication technology has opened the way to unauthorized use and copying of a variety of contents protected by copyrights, but available on the Internet. Users often make mistakes believing that everything from the Internet may be used, copied and further distributed free of charge. However this is not always the case. All contents on the Internet are protected by copyrights and must be used in accordance with the law, regardless of whether they are marked by the label of ownership or not. Text contents may be protected by different types of licenses that establish the manner and conditions of their use. Digital contents may be protected by technological protection measures, tools and systems for digital copyrights management. Digital rights management (DRM) is control of usage of digital contents by preventing access, copying and converting to other formats. In this regard, it is possible to use digital object identifiers (DOI), digital signatures and digital watermarks. On the Internet there are also the works whose copyright protection has expired thus they became public domain, available to all and free for use without any compensation. The works that are on the Internet are creations of a particular author and his own intellectual property, therefore they may not be used randomly, but in the manner determined by the author himself.

Key words:

copyright, copyright protection, the Internet, licenses, CC license, digital watermark, digital signature, digital object identifiers.